

O MARULIĆEVU ALEGORIJSKOM TUMAČENJU DAVIDIJADE

Branimir Glavičić

U torinskom rukopisu, Marulićevu autografu, uz tekst *Davidijade* nalaze se i neki prozni sastavi, također iz pjesnikova pera, koji stoje u tijesnoj vezi s epom, od kojih svaki u odnosu na drugi i svi zajedno u odnosu na sam ep pokazuju stanovite, interesantne razlike u jeziku, a još više u stilu, o čemu sam već pisao,¹ i koji, pobliže razmotreni iz jednoga drugog aspekta — Marulićevih književnih izvora i duhovnih uzora, koje je za našu temu valjalo tek utvrditi i prikupiti, omogućuju kako sigurniju definiciju *Davidijade* tako i u ponečem bolje poznavanje pjesnikova svjetonazora, a odatle i nekih njegovih danas slabije shvatljivih književnih postupaka.

Od spomenutih proznih sastava, a to su: posveta-poslanica kardinalu Grimaniju, kratki sadržaji, tzv. *argumenata* ispred svakog pjevanja, i svojevrsan pogovor, *Alegorijsko tumačenje Davidijade* — ovdje ćemo se iz rečenih razloga napose pozabaviti ovim posljednjim, u našem poslu svakako najvažnijim.

Alegorijsko tumačenje Davidijade relativno je opsežan tekst jer obuhvaća 32 stranice uobičajena formata Marulićevih čistopisa.² Njegovu tijesnu povezanost s epom pjesnik je već formalno naznačio na ovaj način: *Tumačenje* se započinje na istoj stranici, neposredno iza zavr-

šetka epa, a u naslovu *Tropologica Davidiadis expositio* nije ponovljeno, kao u drugim dodacima iz istoga kodeksa, Marulićevo ime.³

Sadržajno međutim, što naš ovdje najviše zanima, ovaj pogovor — recimo odmah — zadaje današnjemu, nedovoljno upućenu čitatelju mnogo nedoumica, i s te je strane bez sumnje Marulićev danas najslabije shvatljiv i prihvatljiv tekst uopće.

Naš se naime pjesnik iz nekih razloga osjetio ponukanim da u vezi s predmetom *Davidijade* — što opet nije učinio u mnogo čemu paralelnoj *Juditi* — ukaže *explicite* na kršćansku koncepciju svoga spjeva služeći se pri tom konzekventno omiljenim alegorijskim postupkom u svom novozavjetnom viđenju kako glavnih likova i temeljnih događaja tako i sitnijih pojedinosti starozavjetne kronike o kralju Davidu. Ukratko, on samo formalno pjeva o tom židovskom kralju, a ustvari u njegovu liku slavi Krista i njegova djela.

Takav je, nama danas, neobičan pristup bio tisućgodišnjom tradicijom uzakonjen i naučavanjem najvećih crkvenih autoriteta društveno duboko ukorijenjen, a imao je čvrsto pokriće i ishodište u riječima apostola Pavla, koji kaže da je Stari zavjet slika Novoga⁴ i da »slovo« ubija, a »duh« oživljuje,⁵ što je dalo neslučena maha traženju mističnih značenja u navodima Svetoga pisma.

Stoga se već vrlo rano stalo tražiti i potanje lučiti duhovno, preneseno značenje biblijskog teksta. Već Origen (2/3. st.), utemeljitelj kršćanske alegorijske egzegeze, dijeli duhovni smisao na alegorijski, upravo alegorijsko-mistični, i tropološki, tj. moralni. Tu će diobu nastaviti dalje crkveni oci Ambrozije, Augustin, Jeronim i Grgur Veliki, dok će se u crkvenih pisaca 4—14. stoljeća — Ivana Kasijana, Izidora Seviljskog, Bede, Hrabana Maura, Tome Akvinskoga, Nikole od Lire i mnogih drugih — ustaliti svijest o četverostrukom značenju svetopisamskih tekstova.⁶ Po njima to prihvaćaju i svjetovni pisci koji tada razlikuju ova značenja: 1) povijesno ili doslovno, 2) alegorijsko ili alegorijsko-mistično, 3) tropološko, tj. moralno, čudoredno, 4) anagogičko ili eshatološko. Tako, naprimjer Dante⁷ veli za biblijski navod »*Kad izađe Izrael iz Egipta . . .*« (Ps 114,1) da ima ova četiri značenja: doslovno, tj. znači izlazak Židova iz Egipta u doba Mojsija; alegorijsko — naše izbavljenje po Kristu; tropološko — preobražaj duše od grijeha u stanje milosti, i anagogičko — izlazak svete duše iz ropstva ovoga svijeta u slobodu vječnoga blaženstva.

Takva su se tumačenja i u Marulićevo doba još osjećala kao posve prirodna i razložita, i nitko im se tada nije čudio, već se prije divio domišljatosti i nadahnuću od strane Duha Svetoga — kako se vjerovalo — njihovih iznalazača koji su se trudili i takmičili da ponude tumačenja koja će što bolje odgovarati tekstu Svetoga pisma, kako to veli Marulić na kraju svoje *Tropologije*.⁸ Tek je u doba protestantizma poljuljana vjera u opravdanost i svrshodnost takvih proizvoljnih interpretacija, nakon čega ta praksa naglo opada i zamire.⁹

Međutim, u Marulićevo doba njegovo poistovjećivanje Davida s Kristom i Šaula sa Židovima koji progone Krista nije još moglo biti zazorno, pogotovu što Marulić kao izraziti tradicionalist ostaje svojim alegorijskim komentarom čvrsto, u svemu bitnom, u okviru dotadašnjih interpretacija. A sva tradicija vidi u Davidu, bez obzira na njegovu povremenu grešnost, Krista, po Evanđelju njegova dalekog potomka. Tako, naprimjer, jedan od glavnih Marulićevih uzora u alegoriziranju, Hraban Mauro,¹⁰ veli: *Si mysteria perscrutamur, in David Christus intelligitur* (= Ako istražujemo otajstva, u Davidu se razabire Krist); ili Izidor Seviljski¹¹: *David propheticæ Christum significavit* (= David je proročki nagovijestio Krista). A Grgur Veliki,¹² osuđujući Davidove grijehe, ne dijeleći osobu od čina veli: *Oderimus ergo peccatum, sed prophetiam non extinguamus; amemus illum David, quantum amandus est* (= Mrzimo dakle grijeh, ali ne poništavajmo proročanstvo; volimo onoga Davida koliko ga treba voljeti). Također je poznato da u doba humanizma nije bila zazorna čak ni usporedba Krista s poganskim junakom Herkulom, kako to čini naš Jakov Bunić.¹³

Samo u pojedinostima, doduše, dosta brojnima, Marulić bi donosio — u određenoj mjeri — vlastitu interpretaciju. Treba naime imati na umu da je on i inače, tj. i u drugim djelima, i to latinskima, imao teoloških ambicija, ali ne da pokreće nova krupna pitanja, nego da se pravnički pedantno uključi u diskusiju postojećih aktualnih i svojim komentarom eventualno pridonose rješavanju takvih pitanja. Osobito bi bio motiviran kad bi nastala kakva nedoumica poput one u kojoj se našao Hraban Mauro priznajući da ne zna što bi u duhovnom smislu imalo značiti rodoskrvnuće koje je na sestri Tamari počinio Davidov sin Amnon.¹⁴ U takvim su se slučajevima slobodno puštala krila mašti te su i najfantastičnije asocijacije bile dopuštene samo da bi se objasnila kakva tajna vjere, upravo proročanska poruka starozavjetnog teksta. Davidovi pak preljubi i njegovo mnogoženstvo tradicionalno su bili

predmetom takvih interpretacija koje su imale za cilj opravdanje njegova poistovjećivanja s Kristom neženjom. Izidor Seviljski, naprimjer, žene Davidove shvaća kao poganska plemena koja su prihvatila kršćanstvo, tj. putem vjere »vjenčala se« s Kristom, dok Davidove konkubine označavaju po njemu heretičke crkve.¹⁵ I ovakve su pojedinosti bile predmetom alegorijskog tumačenja: Joab stavlja desnu ruku na bradu Amasi, tobože u znak prijateljskog pozdrava, a mačem ga koji je držao u lijevoj probada — »desno«, »lijevo« ima tradicionalno značenje »povoljno«, »nepovoljno«, »sretno«, »nesretno«,¹⁶ pa odatle »iskreno«, »neiskreno«, »pošteno«, »podlo«, a na Posljednjem će sudu, kako čitamo u Evanđelju, janjci-pravednici biti postavljeni Kristu zdesna, a jarcin-pravednici njemu slijeva, i sl.

Takav je uglavnom sadržaj i nivo i Marulićeva alegorijskog pogo- vora. Ne bih se stoga složio s njegovim kritičarima koji vele da su mu analogije nedovoljno uvjerljive, tumačenja nategnuta, da je preslobod- no tumačio biblijsku građu i donosio čudnovate alegorije.¹⁷ Čudnovate, nama danas — dà. Ali ako konzultiramo onodobnu relevantnu literatu- ru, moramo doći do zaključka da Marulić ovdje daje ustvari rezime svjetonazora svoje epohe ili bar onodobne još uvijek u rečenom smi- slu konzervativne većine, svjetonazor koji je bio zasnovan na tradicio- nalnim teološkim razmatranjima i još uvijek oficijelnom učenju Crkve njegova vremena. U svakom slučaju smatram da Marulićeve alegorije, koje — naglašavam — nisu nipošto čudnovatije od bezbrojnih drugih onodobnih interpretacija — da ih ovdje ne navodim, nisu mogle biti razlogom što se *Davidijada* zagubila i svojevremeno nije bila tiskana.

Dapače, uspoređujući Marulićeve prijedloge s domišljanjima njego- vih prethodnika, možemo se uvjeriti da je njegov pristup u ponečem humanistički racionalniji, uzdržaniji, a samo izvođenje analogija sis- tematičnije i obrazloženije, uvjetno rečeno, znanstvenije. Tako on, na- primjer, veli da David *gotovo* u svemu (ne u svemu) predstavlja Krista (uvod), a daleko od toga da bi rekao da predstavlja Krista kad griješi, jer Krist nije činio grijeha niti varao kao David u preljubu s Urijinom ženom Bat-Šebom (IX).

Nadalje, on ne primjenjuje niti spominje ono četverostruko tuma- čenje. Njega ovdje interesira općenito duhovno značenje, i to upravo alegorijsko-mistično, tj. Stari zavjet kao proročanstvo Novoga, dok se tropološko tumačenje — kakav je izvorni naslov komentara — najčešće samo podrazumijeva, ali se posebno ne donosi.

Evo nekoliko karakterističnih primjera! David ubija Golijata. Što to u našem slučaju znači? Objavom Evanđelja Krist satire đavla (I); Šaul pogiba sa sinovima: ostajući tvrdokorno u svom nevjerstvu, Židovi su osuđeni na vječnu propast (VI); David utvrđuje Sion: naučavanjem istine Krist učvršćuje Crkvu (VII); David vraća Kovčeg zavjetni: Krist nam vraća milost koju smo izgubili istočnim grijehom (VIII); ostala izraelska plemena prepiru se s Judinim plemenom iz kojega je David: Židovi se u vjerovanju prepiru s kršćanima (XII).

No, najčešće su analogije složenije uspostavljene, i to preko etimologije hebrejskih riječi, naprimjer: David sklapa prijateljstvo sa Šaulovim sinom Jonatanom: Jonatan se tumači kao »dar golubice«, golubica je Duh Sveti koji se u tom liku javio prilikom Kristova krštenja, njegov je dar Sveto pismo koje je Bog dao Židovima, jer je Jonatan sin Šaula koji simbolizira Židove, itd. (II); David se ženi Ahinoamom: Ahinoama se tumači kao »dika bratova«, braća Kristova Židovi su između kojih je on sebi izabrao apostole koji su propovijedajući njegovu nauku postali njegova dika (V); Ahitofel se, Apšalomov savjetnik, vješa: Apšalom se tumači kao »očeva žalost«,¹⁸ a to su Židovi na koje se Bog Otac tuži preko prorokâ, dok Ahitofel i imenom i činom predstavlja Judu, jer Ahitofel znači »brat moj koji se ruši«, tj. Juda koji se objesio i kao Kristov izdajica srušio se u pakao (X).

Na nekim mjestima Marulić izrijeком daje vlastito tumačenje kava nejasnijeg, u alegorijskom smislu, biblijskog navoda: Sipkaj ubija Sipaja. Sipkaj se tradicionalno tumači kao »nestalno obraćenje«, a Sipaj — »rasvjetljenje«; Sipkaj je Maruliću neodlučni obraćenik koji u sebi gasi svjetlo vjere, što mu je Sipaj (XII). Nadalje, Davidov preljub s Bat-Šebom, što drugi potanje ne tumače: Bat-Šebu, koju dovodi u vezu s Beer Šebom, što znači među ostalim »izvor zakletve«, »zdenac koji gasi žeđ«, shvaća kao Sveto pismo jer nam ono gasi žeđ budući da je u njemu obećanje vječnoga blaženstva; ona je izgubila prvoga muža, Uriju, tj. Židove, da bi se potom sretnije združila s Kristom koji je došao da ostvari ono što je obećano u Starom zavjetu (IX).

Tako se potrudio da izloži i originalno viđenje spomenutoga Amnonova rodoskrvnuća: Amnon se tumači kao »sin moga naroda«, a to su mu ovdje apostoli koji su bili Židovi, zavaljeli su Tamaru, tj. židovsku bogomolju, a ona znači »gorka«, što pristaje onoj koja je bila još pod prokletstvom. A pošto su je »upoznali« (što u Bibliji znači »imati s kim tjelesnog iskustva«), pobili su je slijedeći Krista (X).

Evo i poneki od onih primjera gdje se na alegorijsko-mističnu navodezuje tropološka ili anagogička interpretacija! Nakon pobjede nad neprijateljem Joab se vraća u Hebron: vjernik se nakon bitke s tijelom ili đavлом vraća k razmišljanju o nebeskim stvarima, jer Hebron Maruliću znači »vječno viđenje«, tj. nebo, raj (VII); tirski kralj Hiram šalje Davidu građu za gradnju dvora: Hiram znači »onaj koji bdi je«, a Tir »hrabrost«; onaj tko bdi je za Krista kralj je Tira jer je jak u iskušenjima, a šalje Kristu građu — dobra djela za gradnju vječnoga doma na nebesima (VIII); David bude sahranjen na Sionu: Sion se tumači kao »razmišljanje«, što će reći da Krist boravi u onima koji razmišljaju o njegovu božanstvu i koji se u čovjeku klanjaju Bogu (XIV).

Stilski, osobito privlače pažnju figurativno obilježeni primjeri u kojima je jače upotrijebljena metafora (ovdje tradicionalno prisutna)¹⁹ kako radi potanijeg tumačenja hebrejskih mitologija tako i radi zornije predodžbe traženih analogija.

Naprimjer, Samuel sasijeca amalečkoga kralja Agaga: Samuel znači »onaj koji čuje Boga«, a to su Maruliću ovdje apostoli koji se bore protiv nerazumnih poganskih žrtava (što mu znače Amalek i Agag) i razdiru kult idolopoklonika *mačem istine* (I); David dolazi u Zif: Zif se tumači kao »onaj koji cvjeta cvijećem«, jer onaj komu dolazi Krist *cvjeta* pobožnim čuvstvima i *klija* djelima kreposti (IV); David ulazi noću u Saulov šator te mu odnosi čašu i koplje: Krist ulazi u Saulov šator — otkrivajući Židovima ono što je skriveno u Svetom pismu i *noć* njegova značenja rasvjetljujući svojim tumačenjem, a odnosi mu čašu i koplje — ne dajući im da piju čašu krvi Gospodnje (= pričest) i ne dopuštajući da *kopljem* obrane štite istinu oni koji ne vjeruju (V); David osakati konje sirijskoga kralja Hadadezera: Hadadezer se tumači kao »herezizarh«, a Sirija kao »uznositost«, »oholost«. Krist, naš David, *posiječe* njihove konje, tj. dokaze heretika, *mačem istine* (VIII).

Otuda u pogovoru brojne kršćanske metafore poput: maljevi progona (I), mošt krvi (III), kiša milosti Božje (VI), pila zablude (VIII), obrađivati polje duše (IX), kruna vječnoga mira (IX), žrtvenik križa (XIII), kovčeg odluke Božje (XIII), i dr.

Toliko o samim primjerima i njihovim potanjim razlikama.

Što se pak tiče Marulićevih izvora ovdje, on ih, osim navedenih riječi apostola Pavla, izrijeком ne navodi, već povremeno samo alu-

dira na njih onim »tumači se«. Pa ipak, u vezi s hebrejskim etimologijama možemo utvrditi da se oslonio u prvom redu na Jeronima²⁰ i Origena.²¹ To pokazuje adekvatna *interpretatio Latina* u većini slučajeva, ili dosta bliza kao u sljedećim primjerima: Abigajila — *pater meus exaltans* (= otac moj koji uzvisuje, Marulić) — *pater exaltationis* (= otac uzvišenja, Jeronim); Keila — *sustollens se ipsam* (= ona koja se sama uzdiže, Mar.) — *tollens sibimet* (= ona koja diže upravo sebi, Jer.); Gilboa — *acervus pluviarum* (= hrpa kiša, Mar.) — *acervus pluens* (= hrpa koja kiši, Jer.); Salomon — *pacis amator* (= ljubitelj mira, Mar.) — *pacificus* (= mirotvorni, Jer.); Sion — *speculatio* (= osmatranje, Mar.) — *specula* (= osmatračnica, Jer.); Tamara — *amara* (= gorka, Mar.) — *amaritudo* (= gorčina, Jer.), itd.²²

Što se tiče drugih izvora i uzora, u nekim se pojedinostima može zapaziti jače naslanjanje na Izidora Seviljskog i Hrabana Maura. Naime, slično kao Izidor Seviljski²³ veli i Marulić da će u svom komentaru biti kratak, a slično i započinje svoj komentar uvjerenjem o mističnoj povezanosti Staroga zavjeta s Novim.²⁴

Na Hrabana pak Maura upućuje, po mom mišljenju, počeoće, i već stoga uočljivo, specifično formuliranje predloženih analogija pomoću korelacije *tum* (= tad) — *quum* (= kad) ili *dum* (= dok), npr. *Tum David praedatur Palestinos, quum Christus ... ad se trahit ... incredulos gentiles* — V (= Tada David pljačka Filistejce kad Krist privlači k sebi nevjerne pogane); *Tunc arca a Palestinis Davidi redditur, quum gentiles conversi Christo obedire incipiunt* — VIII (= Tada Filistejci vraćaju Davidu kovčeg kad se obraćeni pogani počinju pokoravati Kristu); *Syri sumus, quum superbia efferimur* — VIII (= Sirijci smo kad nas uznosi oholost); *Tunc David revertitur Hierosolymam, quum Christus martyribus suis largitur pacis aeternae coronam* — IX (= Tada se David vraća u Jeruzalem kad Krist svojim mučenicima podaruje krunu vječnoga mira). *Ingreditur Iesus Saulis tentorium, dum aperit Iudeis abdita Scripturarum* — V (= Isus ulazi u Šaulov šator — otkrivajući Židovima ono što je skriveno u Pismima). A u Hrabana Maura npr. *Dux David contra hostes bellum agit, cum ordo sanctorum praedicatorum contra mundi potentes scutum fidei opponit*²⁵ (= Vojvoda David vodi rat protiv neprijatelja kad red svetih propovjednika podiže štit vjere protiv svjetovnih moćnika).

Vrijedno je uzgred napomenuti da u Hrabanovim posvetama²⁶ čitamo vrlo slične misli i izraze koje nalazimo u Marulićevoj posveti

Davidijade Grimaniju (od kojih smo neke čitali već u starokršćanskog epičara Sedulija, 5. st.), što svjedoči o širokoj i dugotrajnoj upotrebi nekih konvencionalnih izraza ili toposa afektirane skromnosti i samoponižavanja, kakvi su naglašavanje vlastitih slabih snaga ili neiskustva i neumijeća, nadalje, da je djelo što se posvećuje, bez obzira na znatan opseg i objektivnu vrijednost, tek djelce, raspravica, nevrijedna adresata, čovjeka najvećeg znanja i učenosti, koji posjeduje veliku biblioteku najvrednijih knjiga, a k tome se adresant nada da će ga adresatov ugled obraniti od »ugrizavinih kritičara«, itd. Toliko o pogovoru.

No i u samom se epu na razne načine počesto očituje, bilo otvorenijom bilo diskretnijom aluzijom, kršćansko shvaćanje, upravo preoblikovanje starozavjetnog predloška *Davidijade*, npr. isticanjem kršćanskih vrлина glavnog junaka, veličanjem zagrobnog života i rajske sreće svetaca, prevođenjem židovskih vjerskih shvaćanja i obreda u kršćanske, unošenjem kršćanskih molitava i proročanstava o Kristu, njegovu životu i smrti, itd.²⁷

Međutim, što je osobito indikativno i za bolje shvaćanje pjesnikova literarnog pristupa odlučno, — kadšto se susrećemo čak s istim kao u pogovoru, i identično oblikovanim, alegorijskim tumačenjima. To se i moglo očekivati nakon pjesnikovih riječi u uvodnim stihovima gdje veli da će »opjevati nebu blisko i tajnim otajstvima posvećeno djelo«. ²⁸ Tako je Klanac razlaza — *Petra disiungens*, izvorno *dividens* (= Stijena koja dijeli) — kod koje je Šaul odustao od potjere za Davidom, pjesniku mistično nagovještenje Krista koji će na Sudnjem danu odijeliti pravednike od grešnika (IV 176—192); duga lista Davidovih junaka na bojnom polju preobrazuje se u Kristove junake, tj. dobre vjernike i svece (XIII 62—233);²⁹ već navedenom mjestu iz Biblije, na kojem se veli kako je David osakatitio konje sirijskoga kralja Hadadezera, čemu je u pogovoru dao alegorijsko-mistično tumačenje, daje ovdje tropslošku interpretaciju: konj simbolizira oholost i bludnost, pa stoga — veli on — konju presijeca žile onaj tko je odlučio prekinuti s porocima te živjeti ponizno i kreposno (VIII 414—429).

I na koncu, na temelju svega iznesenog možemo konstatirati slijedeće:

1) da ne stoji, mada energično ponovljeno, mišljenje našega zemljaka da »la Davidiada no tiene nada en común con la Tropología«,³⁰ već da naprotiv, kako smo pokazali, postoje brojne, raznovrsne i nedvosmis-

lene veze, kako formalne tako i sadržajne, između toga Marulićeva spjeva i tropološkog pogovora;

2) da je *Davidijada* već u nastanku u cijelosti alegorijski zamišljena, a ne da joj je tek naknadno nadodan drugačiji, alegorijski smisao;

3) da je utvrđen niz Marulićevih prethodnika u koje se on u većoj ili manjoj mjeri uglédao pišući svoj alegorijski pogovor;

4) da je u nizu interpretacija Marulić dao ustanovljiv doprinos tradicionalnom tumačenju biblijskog teksta;

5) da kod izricanja odlučnijih sudova o Marulićevim književnim postupcima ili životnim uvjerenjima valja i te kako voditi računa i o onodobnom svjetonazoru, a u prvom redu o pogledima sadržanim u djelima njegovih neposrednih književnih izvora i duhovnih uzora.

BILJEŠKE

¹ »Važnost proučavanja Marulićeve *Davidijade*«, *Radovi FF Zadar* 13/1974—1975, sv. 13, str. 107—134, napose 124.

² Sa 26 redaka po stranici i 40-ak spacija u retku.

³ Riječ je upravo o spomenutoj posveti te o njegovu latinskom prijevodu početka Danteove *Božanske Komedije*.

⁴ Prema 1 *Kor* 10,11. U posveti *Davidijade* izričito stoji: *historiae veteris contextum ostendi novae esse figuram*.

⁵ *Isp.* 2 *Kor* 3,6.

⁶ *Isp.* napose Toma Akvinski, *Summa Theologica* I 10 i Nikola od Lire, *Moralia super totam Bibliam*, Mantova 1481 (Prologus: *Sacra Scriptura habet quadruplicem sensum*).

⁷ *Poslanice* XIII 7.

⁸ *Siquis huic Scripturae magis congrua monstraverit, eius sententiae adhaerere non me pigebit* (= Ako tko pokaže nešto što bolje odgovara našem Pismu, neće mi biti mrsko da pristanem uz njegovo mišljenje).

⁹ V. o tome pbliže H. Caplan, *Of Eloquence* (Studies in Ancient and Mediaeval Rhetoric), Cornell University Press, Ithaca and London 1970, napose poglavlje V: *The Four Senses of Scriptural Interpretation and the Mediaeval Theory of Preaching*, str. 93—104.

¹⁰ *Commentaria in libros IV Regum*, PL 109,52.

¹¹ *Mysticorum expositiones sacramentorum seu quaestiones in Vetus Testamentum*, PL 83,398.

¹² Prema Hrabanu Mauro, PL 109,98—101.

¹³ U epu *De raptu Cerberi — Christi sub figura Herculis praeludium*.

¹⁴ *O. c.*, PL 109,103.

¹⁵ *O. c.*, PL 83,412.

¹⁶ Hraban Mauro, *o. c.*, PL 109,112.

¹⁷ Tako već J. Badalić u I izdanju *Davidijade*, Zagreb (JAZU), 1954, str. 21, a za njim i drugi, pa i ja sâm do ove studije.

¹⁸ Drugi pak vele da znači »očev mir«.

¹⁹ V. dalje u primjeru iz Hrabana Maura »štit vjere«.

²⁰ *Liber de nominibus Hebraicis*, PL 23,771—858.

²¹ *Lexicon Graecum nominum Hebraicorum Origenianum*, PL 23,1205—1290.

²² Treba ipak napomenuti da podosta takvih Marulićevih interpretacija (npr. za imena Hagita, Amasa, Arauna, Rispa i dr.) ne nalazimo u Jeronima ni Origena, pa će njihovo podrijetlo trebati naknadno utvrditi. Tako, na primjer, na Nikolu od Lire upućuju neke identične interpretacije u pogovoru: Amalek — *gens bruta*, Hanun — *populus murmurans*, Hušaj — *arcantum*, Jonatan — *donum columbae*, Jeruzalem — *pacifica*, isp. *o. c.*, ad 1 Reg 15 i 18 te ad 2 Reg 10,11,18.

²³ *O. c.*, *Praefatio: in unam formam compendio brevitatis contraximus — ostendere aggrediar brevi verborum compendio* (Mar.).

²⁴ *O. c. l. c.: Historia sacrae legis non sine aliqua praenuntiatione futurorum gesta atque conscripta est ... has rerum gestarum figuras de mysticis thesauris depromentes — Sub Veteris instrumenti historiis Novi latere mysteria Apostolus testatur* (Mar.).

²⁵ *O. c.*, PL 109,103.

²⁶ Već citirano djelo posvetio je opatu Hilkuinu, a *Commentaria in libros II Paralipomenon*, PL 109,279—504, caru Ludvigu, sinu Ludviga Pobožnog.

²⁷ V. pobliže cit. studiju »Važnost ...« (bilj. 1), napose str. 111, 112, 114, 117, 118.

²⁸ *Dav. I 6—10: ego dicere ... paro ... caelo cognatum opus arcanisque sacratum mysteriis*.

²⁹ Hraban Mauro izriječkom veli: *Catalogus virorum fortium (textitur) in figura sanctorum* (*o. c.*, PL 109,116).

³⁰ Miroslav Marcovich u predgovoru svom izdanju *Davidijade*, Mérida, Venezuela, 1957, str. XVII.